

زنی از حبشه (شاهی بر مدّعی فدک)

ریحانه کاظمیپور¹

چکیده:

از جمله زنان تاریخ صدر اسلام، بانویی به نام ام ایمن می باشد. وی پرستار پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بود و از ابتدای زندگی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم تا پایان حیات ایشان در جوار آن حضرت می زیست. حضور فعال او در صحنه های متعدد نظامی چون احد و نقش وی در رابطه با شهادت فدک از جمله مواردی است که ایجاب می کند تا نگرش دقیق تری درباره ی زندگی او داشته باشیم. در این مقاله سعی بر آن بوده تا به برخی از این سوالات پاسخ داده شود: درباره ی سن و سال ام ایمن و ارتباط او با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و نقش او در شهادت فدک به نفع حضرت زهرا سلام الله علیها و همچنین رابطه او در موقعیت یک فرد موجه با ابوبکر، عمر و علی علیه السلام و در نهایت روشن ساختن برخی از ابهامات در این موارد.

کلید واژه ها : اسلام، تاریخ، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، حضرت زهرا سلام الله علیها، فدک.

¹ - سطح 2- در حال تحصیل- مدرسه علمیه فاطمیه (س) صومعه سرا.

مقدمه:

در طی مطالعه‌ی تاریخ صدر اسلام به نام‌ها و افراد فراوانی بر می‌خوریم که هر یک به نحوی در حوادث این دوران حساس و مهم نقش داشته‌اند. در این بین نام بانوانی را مشاهده می‌کنیم که سهمی در اوراق تاریخ سیاسی و مذهبی اسلام اشغال کرده‌اند. درک هر چه بهتر وضعیت و نقش آنها در این روند، باعث می‌شود تا بیشتر به قضایا و حوادث این دوران آگاهی یابیم. با این حال از آنجا که تاریخ ما بیشتر تاریخی درباره‌ی مردان است تا یک تاریخ زنانه و جایگاه تاریخی آنان چندان پر رنگ نیست، نمی‌توان تصویری به واقع درست از برخی از این شخصیت‌ها به دست آورد. اما از آن‌جا که تلاش‌های هر چند کوچک می‌تواند ما را به موقعیت‌ها رهنمون سازد، می‌توان با بررسی اسناد و مدارک بر جای مانده تا حدی در این مورد قضاوت کرد. از جمله این زنان، دایه‌ی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، ام ایمن است که در این مقاله به شخصیت او پرداخته می‌شود.

زندگی نامه ی ام ایمن

به گواهی تاریخ «برکه» دخترکی کم سن و سال از حبشه بود. برکه دختر ثعلبه بن عمرو بن حصن بن مالک بن سلمه بن عمرو بن النعمان که به کنیه اش «ام ایمن» مشهور شد.¹ ام ایمن از جمله میراث باقی مانده از عبدالله بن عبدالمطلب بود. برخی او را ابتدا کنیز عبدالله بن عبدالمطلب و سپس میراث پیامبر دانسته اند.² پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، ام ایمن کنیز خود را آزاد فرمود.³ پس از مرگ عبدالله به جز این کنیز، تعدادی گوسفند و بز نیز به پیامبر رسید. ام ایمن مأمور چراندن گوسفندان پیامبر بود. به روایت طبری، پیامبر هفت بز شیری داشت که پسر ام ایمن آن ها را می چرانید. در کتاب های تاریخی، او را پرستار پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم ذکر کرده اند.⁴ در نتیجه از نظر سن و سال ام ایمن زمان ولادت پیامبر می بایست دخترک کم سن و سالی بوده باشد.

رسول خدا عمر چندانی نداشت که به همراه مادرش و پرستارش ام ایمن بر دو شتر سوار شده و از مکه به قصد دیدار دایی هایی خود به مدینه رفتند.

حضرت آمنه در بازگشت از مدینه پس از مدتی در منطقه ای به نام ابواء درگذشت و ام ایمن به همراه پیامبر با همان دو شتر به مکه بازگشت و پس از این واقعه، عهده دار پرستاری از رسول خدا گشت. عبدالمطلب به ام ایمن سفارش پیامبر را می کرد و می گفت: ای برکه از این پسر غافل مشو. من او را با پسر بچه های دیگر کنار درخت سدر دیدم و حال آن که

1. ابن اثیر، اسدالغابه فی معرفه الصحابه، ج 35/7.

2. عسقلانی، تهذیب التهذیب، ج 12/486.

3. یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ج 1/456.

4. حلب، سیره حلبیه، ج 144/1.

اهل کتاب در کمین اویند و تصور ایشان این است که این پسر پیامبر این امت است. «
در تمام دوران کودکی پیامبر، ام ایمن همراه ایشان بود. از او نقل است که می گفت : «پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را دیدم که عقب تابوت عبدالمطلب می گریست. « در این هنگام پیامبر هشت سال داشت . این نزدیکی بیش از حد وی به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم چنان بود که در حدیثی از حضرت نقل شده : « ام ایمن پس از مادرم برای من مادری کرده است.»

اولین ازدواج برکه با مردی حبشی به نام عبید بوده که نتیجه اش تولد پسری به نام ایمن بود که کنیه اش را از این پسر گرفت . برخی نام همسر اول ام ایمن را عبیدبن حارث خزرجی گفته اند.¹ ابن حزم اندلسی، ایمن را پسر عبیدبن عمرو می داند و از قول ابن اسحاق نقل کرده است که دو ایمن بوده که یکی پسر عبید حبشی و دیگری پسر عبیدبن عمرو بوده است. از آن جا که ام ایمن حبشی الاصل بوده است . ازدواج او با عبید حبشی درست تر به نظر می آید.

به روایت بلاذری پس از چندی بعد از عبید، ام ایمن به با پسر خوانده پیامبر به نام زیدبن حارثه ازدواج کرد. این ماجرا بعد از طلاق زینب از زید بود. به نوشته بلاذری، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم او را به ازدواج زید درآورد که گفتارش درست به نظر نمی آید زیرا در آن صورت اسامه به هنگام رحلت حضرت ختمی مرتبت صلی الله علیه و آله و سلم می بایست کودکی سه ساله بوده باشد.

1 . ذهبی ، سیر اعلام النبلاء ص 159 .

بلاذری در حدیثی از پیامبر نقل کرده است که فرمود : « اگر کسی بخواهد او را خشنود سازد و با زنی از اهل بهشت ازدواج کند، پس باید که با ام ایمن ازدواج کند.»¹ که زید هم با ام ایمن ازدواج کرد. آن چنان که از منابع بر می آید، تنها ثمره ی، به جا مانده ازدواج زید با ام ایمن پسری به نام اسامه بوده است که بیشتر تاریخ نویسان آن را باور دارند.

ام ایمن از جمله کسانی بود که در همان ابتدای اسلام به پیامبر ایمان آورد. سیوطی او را از جمله ی این افراد می داند که زود اسلام آوردند مانند : خدیجه سلام الله علیها ، مولای پیامبر زید، علی علیه السلام، ورقه ام ایمن دوباره هجرت کرد. یک بار به حبشه و بار دیگر به مدینه هجرت کرد. به نوشته ی ابن اثیر وی به ام ظباء هم معروف بوده است.²

پس از هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به مدینه، ام ایمن نیز به همراه پسرش و زید بن حارثه از مکه به مدینه هجرت کردند. داستانی از زبان ام ایمن نقل گردیده بدین مضمون که در هنگام مهاجرت از مکه به مدینه که تشنگی بر او غلبه کرد، ناگهان آبی گوارا از آسمان در سطلی آویخته به او نوشانیده شد که ام ایمن می گفت : هرگز در گرم ترین هوا، تشنگی بر او غلبه نمی یافت. در هجرت به مدینه، سوده (همسر پیامبر) و او رافع (از صحابه پیامبر) نیز همراه ایشان بودند. در مدینه نیز ام ایمن قرین پیامبر بود و حتی نقل است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم با او بسیار مزاح می فرمود.

1. انساب الاشراف ، ج 1 / 471 و 472.

2. اسد الغابه فی معرفه الصحابه، ج 35/7 ظباء در لغت به معنی آهوان و جمع الطبی، (آهو) می باشد ولی علت این نام گذاری معلوم نیست.

نتیجه

ام ایمن از جمله بانوان همراه و در کنار پیامبر بوده که در بسیاری از حوادث مهم تاریخ اسلام حضور داشته و وفاداری خویش را در دفاع از عقیده و شریعت خویش ابراز کرده است. گواهی و شهادت ام ایمن در مورد فدک با اسنادی که نقل شده مسلم است ولی چند دلیل برای گواه ساختن فردی چون او این ظن را تقویت می کند که فاطمه سلام الله علیها می خواست از طریق یکی از کسانی که به نص پاره ای از روایات مورد تکریم عمر و ابوبکر بوده با آنها از در مجادله بر آید و در واقع صدق گفتار خود را از بان کسی برای ابوبکر اثبات نماید که ابوبکر به شیوه و روش و اعتقادات او به عنوان شخصی دارای اعتبار میان مسلمانان اذعان دارد و این فرد کسی جز ام ایمن نبود. عمر و ابوبکر، حدیثی که ام ایمن را جزو بهشتیان معرفی کرده بود، قبول داشتند. پس بنابراین آنها سخن پیامبر را نیز نقض کرده بودند و این یکی دیگر از اشتباهات مسلم ایشان پس از رسول خدا به شمار می رود. با این وجود همان طور که نقل شد، عمر چندان به نظر و شهادت ام ایمن در مورد فدک واقعی نمی گذارد و به دلایل مختلف آن را مردود می شمارد. در یک نگرش دقیق به حوادث پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و زهرا سلام الله علیها و در نهایت جانبداری از علی علیه السلام تا چه حد در آن شرایط حساس و پر مخاطره مهم بوده است. در واقع ام ایمن نیز از درک این موقعیت آگاهی داشت که با این کار خویش علاوه بر اثبات و دفاع از حقانیت اهل بیت علیهم السلام ، او به رد ادعای برخی از صحابه موجه میان مسلمانان پرداخته است، که خود را جانشین بر حق پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم می دانند. داشتن

هر نوع گرایش (اعتقادی و یا احساسی) نسبت به ولایت علی علیه السلام توسط ام ایمن نمی تواند از اوج جسارت و عظمت اقدام این بانوی مسلمان بکاهد، بلکه باعث می شود نزد شیعیان از اعتبار بالا برخوردار شود. زیرا وفاداری خود را نسبت به خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم حتی پس از رحلت آن حضرت نشان دهد. هر چند اسامه با علی علیه السلام بیعت نکرد، اما ام ایمن در کنار اهل بیت باقی ماند. به دلیل کمبود گزارشات تاریخی درباره ی زندگی ام ایمن پس از پیامبر، قضاوت درباره ی او اندکی سخت می نماید.

فهرست منابع

- 1- ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ترجمه و تحشیه دکتر محمود مهدوی دامغانی، تهران نشر نی، چاپ دوم 1379.
- 2- ابن اثیر، عزالدین، اسدالغابه فی معرفه الصحابه، دارالکتب العلمیه، بیروت 1994.
- 3- ابن سعد طبقات، ترجمه دکتر محمود مهدوی دامغانی، انتشارات فرهنگ و اندیشه تهران 1374.
- 4- ، ،
.....
..... نشر نی 1365.
- 5- اسکافی، ابوجعفر، المعیار و الموازنه، ترجمه دکتر محمود مهدوی دامغانی، نشر نی چاپ اول، 1374
- 6- ابن کثیر، اسماعیل، البدایه و النهایه، مؤسسه التاریخ العربی، بیروت، بی تا.
- 7- ابن هشام، السیره النبویه، دارالکتب العربی، 1996.
- 8- ابن عماد حنبلی، شذرات الذهب فی اخبار من ذهب، دار احیاء التراث العربی، بیروت، بی تا.
- 9- استانبولی، محمود مهدی و الشلبی، ابوالنصر، زنان پیرامون پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، ترجمه شهربانودلبری، انتشارات سخن گستر، مشهد، چاپ اول، 1382.
- 10- بلاذری، انساب الاشراف، دارالمعارف، مصر 1348.
- 11- بیهقی ابوبکر، دلائل النبوه، دارالکتب العلمیه، بیروت، 1985.

- 12 - حلبی، علی بن برهان الدین ، السیره الحلبیه ، دارالمعرفه ، بیروت، بی تا.
- 13- خلیفه بن خیاط، تاریخ خلیفه بن خیاط ، مصحح، سهیل زکار، بیروت، دارالفکر ، 1414.
- 14- ذهبی، میزان الاعتدال فی نقد الرجال، دارالمعرفه ، بیروت، بی تا.
- 15- ، سیر العلام النبلاء ، بیروت، مؤسسه الرساله ، 1406.
- 16- سیوطی، جلال الدین، تاریخ الخلفاء ، مؤسسه عزالدین ، لبنان ، الطبعة الاولى، 1992.
- 17- غیب غلامی هرساوری، حسین، علی بن ابی طالب، قم انتشارات دلیل ما ، چاپ اول، 1380.
- 18- عسقلانی، ابن حجر، تهذیب التهذیب، دارالکتب العلمیه، بیروت1415..
- 19- طبرائی ، المعجم الکبیر، داراحیاء التراث العربی، بیروت 1422.
- 20- طبری، محمد بن جریر ، تاریخ الرسل و الملوك ، ترجمه ابوالقاسم پاینده ، انتشارات اساطیر، چاپ دوم 1362.
- 21- صدر، محمد باقر فدک فی التاریخ، تهران، مؤسسه البعثه ، چاپ اول ، 1404 .
- 22- مجلسی، محمد باقر بحارالانوار، داراحیاء التراث العربی، بیروت الطبعة الثالثه ، 1983.

- 23- مفید، الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، مؤسسه آل البيت (ع) لا حياء التراث ، بیروت الطبہ الاولی ، 1995.
- 24- نویری، شهاب الدین، نہایہ الارب فی فنون الادب، ترجمہ دکتر محمود مہدوی دامغانی، انتشارات امیر کبیر 1365.
- 25- واقدی، مغازی، ترجمہ دکتر محمود مہدوی دامغانی، مرکز نشر دانشگاهی، 1366.
- 26- ہلالی، سلیم بن قیس، اسرار آل محمد (ص) ، انتشارات دلیل ما ، قم چاپ دوم، 1380.
- 27- یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، تاریخ یعقوبی، ترجمہ محمد ابراہیم آیتی، شرکت علمی و فرهنگی، چاپ ششم، 1371.